

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 2

1992

15. årg.

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige
betegnelse for accise.

Før omkring 1660 omfattede accisen en broget buket af forbrugsafgifter
og forhøjelsestold. Herefter betegnede accisen officielt kun en havne-
afgift, mens forbrugsafgifterne benævntes konsumtion. I den folkelige
bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugs-
afgifterne og anvendtes i vid udstrækning synonymt med konsumtion
(jf. »accisebod« i stedet for »konsumtionsbod«).

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse
til Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.
Kontingentet er 48 kr. årligt for enkeltpersoner, 500 kr. for institutioner og firmaer.
Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr. pr. årgang og tegnes samme steds.
ZISE udsendes tre gange årligt med ca. 40 sider pr. hæfte.

ZISE - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab,
stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

Told- og Skattedirektør Carsten Jarlov (formand)
Toldfuldmægtig Gunnar Jakobsen (sekretær)
Fuldmægtig Henrik Landt (sekretær)
Vicotoldinspektør Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr.phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Dr.phil. Henrik Becker-Christensen
Direktør Kaj Elkrog
Toldkontrollør Aage E. Hansen, Padborg
Direktør René Mikkelsen
Regionschef J. Winther Knudsen, Odense

Manuskripter, der ønskes optaget i ZISE, sendes
til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønnemose Allé 18, 2400 København NV
eller sekretæren Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.
Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med stor linieafstand
og bred margen. Tekst indskrevet på diskette er en særdeles velkommen mulighed,
men det foreslås i så fald først at kontakte redaktøren.
Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.
Redaktionen påtager sig dog intet ansvar for indsendte manuskripter,
og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

ISSN 00105-8355
Lay-out: Dorthé Falcon Møller
Tryk: Wadmann Bogtryk/Offset, Thisted

Et kondolencebrev

Opkrævning af skatterestancer under adelsvælden

af *Mikael Venge*

Kort før den 4. april 1530 døde en markant skikkelse i nordisk senmiddelalder, Henrik Krummedige, kendt fra drabet på Knut Alfsen 1502 og sin store godsrigdom. Blandt historikerne er Henrik Krummedige især kendt for sine breve, overleveret blandt svigersønnen Eske Billes papirer. Hr. Henrik ejede vidtstrakte godser i Norge, i Halland, Skåne og på Sjælland, og hans breve belyser i mange glimt denne dansk-norske magnats politiske stilling såvel som hans godsdrift og finanser.

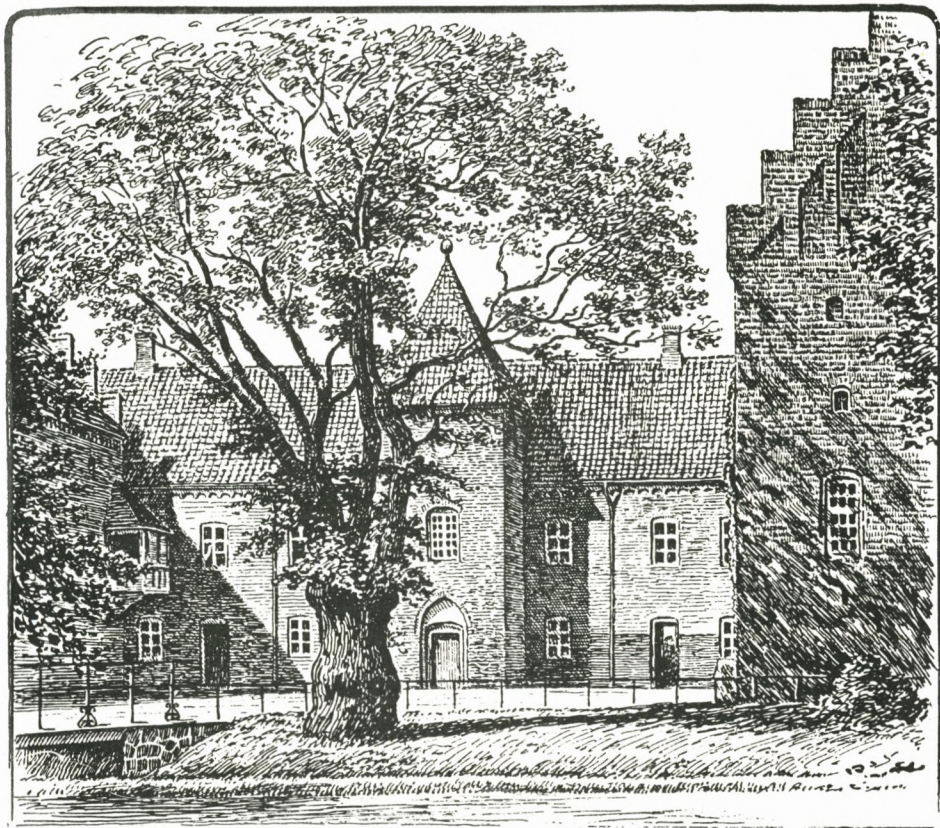
Til brevene hører også et par kondolencebreve, som enken modtog. Fru Anne Rud var selv en markant personlighed, der deltog myndigt i bestyrelsen af ægteparrets ejendomme og under unionskrigene havde vikarieret som høvedsmand på Bohus for sin mand. Kondolencebreve i vor forstand er der dog ikke tale om. Dødsfaldet gav anledning til en del korrespondance, idet fru Anne måtte handle hurtigt, hvis hun ville beholde de kongelige forleninger, ægtemanden havde siddet inde med. I svarene udtrykte brevskriverne naturligt nok deres deltagelse.

Henrik Krummedige døde på Mogenstrup, et af ægteparrets skånske godser. Det må være sket en gang i marts 1530, men først den 4. april fandt Anne Rud stunder til at underrette ægteparrets eneste barn, datteren Sofie, der sad som lensmandsfrue på Bergenhus i Norge, om at hendes fader var gået bort.¹ Det fremgår, at hr. Henrik på dette tidspunkt allerede var begravet, og at Anne Rud havde mobi-

liseret venner og støtter i regeringen for at sikre sig mandens forleninger. Righofmester Mogens Gøye skriver i sit kondolencebrev til Anne Rud, at han fik nyheden om hendes mands død, da han kom til København fredag den 8. april »ad aften«.²

Når dødsfaldet var kendt i København senest den 8. april 1530, kan det undre noget, at nyheden først den 25. april synes at være nået til Kalundborg, men lensmanden kan naturligvis have været optaget af andre sysler i påskehelligdagene. Måske var hans virkelige ærinde også et andet. I hvert fald skrev lensmanden, Knud Gyldenstjerne, først denne dag et pænt brev til Anne Rud, hvori han fortalte, at han nu havde erfaret den sørgelige nyhed.³ Efter en patetisk svada, hvis baggrund nok var den, at Knud Gyldenstjerne faktisk havde tilbragt en stor del af året 1529 sammen med Henrik Krummedige, idet begge havde været rigsrådets udsendinge til Norge, slutter han med at forsikre, at »den gode mands død og Eders store sorg og skade er mig højlig ledt ud af alt mit hjerte«.

Efter de pæne ord skifter tonen i brevet imidlertid brat. Nu er det ikke længere den afdødes gode ven, der taler, men lensmanden på Kalundborg slot – og han var yderst opbragt. Den følgende svada angik fru Anne personligt. Som alle senmiddelalderens og renæssancens fruer havde hun sin egen formue, som ganske vist administreredes sammen med ægtemandens. På Sjælland ejede Henrik Krummedige godset Assendrup ved Susåen nord for Næstved,

Vedbygaard, Anne Ruds barndomshjem, så naturligvis ikke helt sådan ud i 1530, men der er stadig bevaret både mure og kældre fra familien Ruds tid.

mens Anne Ruds eget jordegods lå på Vestsjælland, hvor slægten Rud hørte hjemme. Her sad broderen Knud Rud på fædrengården Vedbygård, og Knud Rud var tillige forlenet med nabogodset Sæbygård, Esbern Snares gamle gård, der siden dronning Margrethes dage havde udgjort en særskilt, kongelig forlening. Egnen hørte ellers under Kalundborg len og var dermed Knud Gyldenstjernes domæne.

De to søskende, Anne og Knud Rud, synes at have stået i et tåleligt forhold til hinanden. Han tog sig af hendes affærer på hjemegnen, og hun bistod med sine og ægtemandens forbindelser, når broderen havde interesser at pleje i Norge. I sine breve anslår Knud Rud en gemytlig tone. Da han ved en lejlighed bad om søsterens hjælp, hedder det: »Forsmå mig ikke, for jeg er ikke så rig, som du est!« Spøgefult

tilføjer han: »Vi have begge ligget i én barm, og haver jeg æren endnu«. Måske en hentydning til barndomshjemmet, hvor børnenes gamle amme kan have levet som faktotum? I andre breve udtaler han meget hjerteligt ønsket om at se hende snart på Vedby.

Anne Ruds arvegods var det stolte herresæde Kragerup, der knejser på sydskråningen af det storslåede bakkelandskab ved Tissø, få km syd for Vedbygård og landsbyen, der efter familien fik navnet Ruds Vedby. På denne tid havde den adelige hovedgård endnu ikke opslugt landsbyen – og det var Kragerupbønderne, der var den egentlige årsag til Knud Gyldenstjernes vrede. At Kragerup i 1530 tilhørte Anne Rud er i øvrigt en overraskelse. I værket »Danske Slotte og Herregårde« henføres godset til helt andre ejere, men Knud Gyldenstjernes kondolencebrev viser ubestrideligt, at Kragerup tilhørte hende.

Knud Gyldenstjernes vrede var blevet vakt af den simple grund, at Kragerupbønderne nægtede at betale skat. Juridisk tilhørte fæstebønderne godsejeren, og det var ikke mange år siden, at adelen havde handlet indbyrdes med bønderne som en vare. Denne uværdige praksis at købe og sælge mennesker som kvæg var kommet i miskredit under Christian II, der søgte at vinde bønderne for sig ved demonstrativt at tage afstand fra den, men under adelsvælden var det stadig et aksiom, at bønderne sorterede under deres herrer. Den højadelige Knud Gyldenstjerne, selv jorddrot, drømte mindst af alle om at anfægte dette aksiom, skønt han som statens repræsentant blev bremset af det. Bønderne på deres side var ikke sene til at benytte sig af en retstilstand, som ganske vist i princippet

bød dem imod, men i dette tilfælde kunne vendes til deres fordel.

Indigneret meddelte Knud Gyldenstjerne, at fru Annes tjenere i Kragerup – tjener var tidens sigende betegnelse for fæstebønderne – nu i to år, altså 1528 og 1529, »af ret trodsighed og hovmod« havde siddet to kongeskatte overhørig og ulydige. Kongeskat var tidens udtryk for en ekstraordinær, landsomfattende beskatning af alle stænder, som i disse kriseår var blevet fast praksis. Man forstår såvel Kragerupbøndernes trodsige overbevisning om at have fundet et smuthul som Knud Gyldenstjernes indignation.

1500-tallets landeskatte blev udskrevet efter en politisk tovtrækning mellem kongen og rigsrådet. Tovtrækningen afgjorde satsen og kredsen af skatteydere. Nok så afgørende var selve opkrævningen. Resultatet blev selvsagt bedst, hvis den foregik under bøndernes villige medvirken. Uvillige eller ligefrem opsætsige skatteydere kunne være svære at tumle. Om bønderne på Mors hører vi, at de pure nægtede at betale kongeskatten såvel som afgifterne til Viborgbispen, der havde Mors i pant af kronen, før end øen fik en ny færge i sundet.⁵ Først da bispens foged ved fastelavn 1529 indfandt sig og præsenterede morsingerne for den attråede, nye færge, kunne man gå i gang med at »udpante bagstادت«, dvs. opkræve restancerne af den skat, der egentlig skulle have været erlagt året før.

Skatten af bønderne 1528, der i flæng betegnes landehjælp og kongeskat, var sat til 4 mark af hver 4 mand.⁶ Den blev udskrevet under et regeringsmøde i Nyborg den 25. juli – et forsinket danehof – og skulle være indbetalt Mortensdag.⁷ Samtidig udskreves den upopulære klokkeskat,

der førte til, at halvdelen eller mere af Danmarks middelalderlige kirkeklokker røg i smeltediglen.⁸ Godsejerne synes vel at være blevet skånet i denne omgang, men enkelte som Viborgbispens måtte trækkes med restancer helt tilbage til 1523, da kronens og kirkens lensmænd pålagdes en skat på 10 mark af hver læst hartkorn og 2½ af hver læst smør,⁹ en skat, der ramte samtlige fremtrædende medlemmer af adelen. Hertil kom endelig en såkaldt overskat af købstæderne, antagelig en dobbelt byskat.¹⁰

Det følgende år gentoges forestillingen, som det fremgår af rigsråd Anders Billes egenhændige bemærkninger på regnskabet over beskatningen af Møn.¹¹ Vi har allerede i en note mødt den vstdanske rentemester, Christian Hvid, der sad på Koldinghus og oppebar skatten af Jylland og Fyn. Anders Bille aflagde regnskab for hans østdanske kollega, Anders Glob. Regnskabet angik, hedder det, »de to kongeskatter, som jeg have oppebåret, den ene 1528 og den anden 1529...«

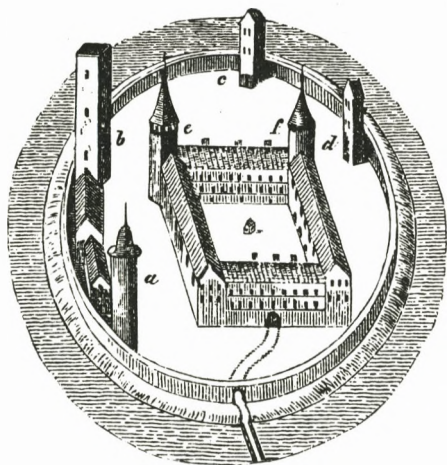
1529-skatten er – i Anders Billes udlægning – ejendommelig på flere måder. Først nævner han, at han af kronens tjenere oppebar 4 skilling af hver mand i gravepenge »til den grav og vold for Københavns slot«. Man forlangte altså ikke, at mønboerne skulle pendle ind til hovedstaden for at deltage i arbejdet på slottets befæstning, og de velstående mønboer har nok også foretrukket at betale sig fra arbejdspligten.

Gravepengene androg 52 mark, svarende til 204 mand, mens 1528-skatten indbragte 502 mark af samme antal skatteydere. Forskellen må bero på, at over halvdelen af de mønske bønder var fæstere under Roskilde

bispestol. Slap de for gravepengene? Selve den ekstraordinære skat 1529, den anden kongeskat han opkrævede, omtaler Anders Bille på samme måde som en hjælpeskat på Møn udelukkende af kronens fæstebønder, og beløbet – 307 mark og 6 skilling – bekræfter, at kredsen af skatteydere var mindre end i 1528. Tør vi tro, at Roskildebispens, som næppe yndede snagen af nogen art i sine indtægtskilder, selv har insistet på at opkræve denne skat? Desværre er alle de skattemandtal, Anders Bille henviser til, gået tabt.

Som et kuriosum kan vi tilføje, at kongeskatten 1529 på Møn blev opkrævet to steder, og at der følgelig forelå to forskellige regnskaber: »det ene gjort på Møn, det andet på Falsterbo på de kronens bønder og tjenere, som der til fiskeri var«, skriver Anders Bille. Ligesom falstringerne, der lagde navn til fiskerlejet på Skånes sydspids, var de entreprenante mønboer ivrige deltagere i det skånske sildefiskeri. Fristen for at indbetale skatten har måske været Mikkelsdag 29. september, og så måtte lensmanden opsøge skatteyderne, hvor de befandt sig. Man må lade det mønske skattevæsen, at det virkelig havde lange arme.

Trods den usikkerhed, der ligger i de få og spredte underretninger, tør vi nok fastslå, at der virkelig opkrævedes to lande- eller kongeskatter efter hinanden 1528 og 1529, som Knud Gyldenstjerne i sit kondolencebrev gav indtryk af. Desværre erfarer vi intet om rigsrådets forhandlinger med kongen i 1529, men under herredagen i København i sommeren 1530 beklagede rådet ganske kort – efter at have lamenteret udførligt over den omfattende beskatning af adelen og gejstligheden – at der desuden var opkrævet mange »landehjælper« af ri-

„Kalundborg Slot i sin Velmacht“.
Efter Resen.

a) Farshat brugis til fængsel. b) Kaltis foelen fordi at Dronning Margrete lofvit Kong Albret at ride den høieste foele i Danmark og meenis hand i den at hafve sidet fangen. c) Malttaarnet fordi der giordis Malt. d) Hvorudi har været Bagerofven. e) Kirchen. f) et fangetaarn hvorudi Kong Christian 2. sad fangen.

Kalundborg slot i en gengivelse fra 1600-tallet, hvor tegneren har forestillet sig, hvordan der engang havde set ud. Det var herfra, Knud Gyldenstjerne skrev sin kombinerede kondolence- og rykkerskrivelse til Anne Rud.

get i form af »mandskatter«, hvilke skatter – tilføjede råderne syrligt – »aldrig tilforn udi riget sædvanlig vare«.¹²

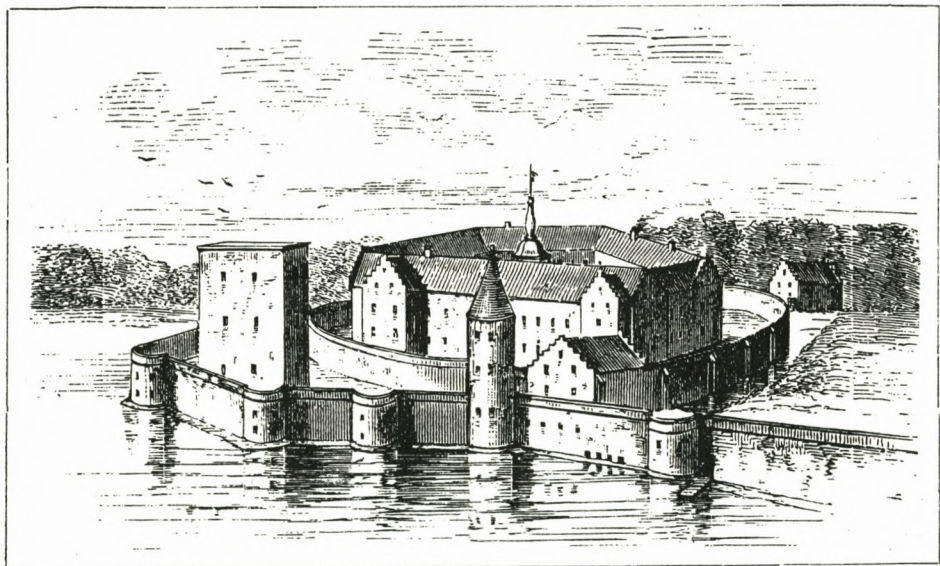
Den milde overdrivelse, eller skal vi kalde det en tilspidset formulering, bekræfter til fulde Knud Gyldenstjernes ord. Om de tvende kongeskatte 1528 og 1529, som Kragerupbønderne nægtede at betale, skriver han, at de var blevet udgivet over hele Sjælland. I brevet beder han Anne Rud pålægge sine bønder straks at indfinde sig på Kalundborg slot og betale skatten,

»som andre fattige folk haver gjort her i landet«, tilføjer han. Om sine anstrengelser for at opkræve skatterne af de genstridige Kragerupbønder meddeler han videre, at »så tit og ofte, som vi have haft bud og lade æsket ud af dem, da bød de intet andet til end skalkhed og hovmod!«

Sidst i brevet fremgår det, at Knud Gyldenstjerne var gået et skridt videre og havde stævnet fru Annes fæstebønder for herredstinget, men også dette juridiske skridt havde bønderne forstået at afparere. »Så tit som jeg haver ladet kalde dem til tinge, da skyder de dem til deres birketing – (al)ligevel at de have ingen«, hedder det indigneret. Bøndernes våben var tydeligt nok konstant at dække sig bag deres særlige status som den højadelige frues undergivne. Vi erfarer tillige, hvad Knud Gyldenstjernes næste skridt i kampagnen mod Kragerupbønderne ville blive, dersom henvendelsen til Anne Rud ikke bar frugt. Hun måtte så være forberedt på – »at I tager mig ikke til uvilje« – at han kunne blive tvunget til at udpante skatten.

I brevene til datteren og svigersønnen i Norge klagede Anne Rud over, at hun blev plaget af mange bekymringer og besvær midt i sin sorg. Her vejede skatten af Kragerupbønderne næppe særlig tungt. Det virker heller ikke, som om Knud Gyldenstjerne har næret større tiltro til kondolencebrevets effekt. For os er det bemærkelsesværdigt, at et så fundamentalt led i statsmaskineriet som beskatningen kunne fremtræde som en privatsag, der helst ordnede i mindelighed, uden at den adelige godsejers rettigheder over bønderne blev trådt for nær.

For Anne Rud var Kragerupbøndernes skattesag blot en af mange »shauries«

Mere end 100 år senere skulle Kalundborg slot have set således ud. Det var fortsat hovedsædet for den lokale forvaltning af det tilhørende len. Faktisk kan man karakterisere det som hjemstedet for datidens told- og skatteregion. Om opkrævningsmetoderne kan man muligvis have et og andet at indvende, men kongens told- og skattefolk boede i alt fald ganske anstændigt.

(med Karen Blixens udtryk), der væltede ind over hende efter mandens død. Langt værre for fruens nerver var det naturligvis, når hun selv beskattedes, som det hyppigt forekom i disse år. Krigerstanden var i princippet skattefri, men kampen mod Christian II, som angik adelens mest vitale interesser, krævede ofre hinsides principperne. I en økonomisk mere letfærdig tidsalder bør det måske understreges, at der virkelig var tale om ofre. Selv kapitalister som Henrik Krummedige og Anne Rud led af en paradoksalmangel på – kapital. Når der skulle rejses kontante penge, pantsatte man jordegods, og omvendt gik de kontan-

te summer, ægteparret oppebar i afgifter fra deres len, eller som salget af øksne indbragte, til at indløse pantsat jordegods. Man levede åbenbart i en karussel af kredit og spekulationer, og regeringens skattekrav udgjorde et absolut føleligt indgreb i den adelige godsejers økonomi såvel som i fæstebondens.

Det var baggrunden for, at Knud Rud den 3. april 1531 så skånsomt som muligt mindede søsteren om, at hun skulle indbetale de penge, adelen havde forpligtet sig til at give regeringen.¹³ Knud Rud sigtede til det store lån, adelen havde bevilget i sommeren 1530, og som Anne Rud naturligvis

skyldte også af sit vestsjællandske arvegods.

Fru Anne var dog næppe ene om ikke at forhaste sig. Et helt år senere i sommeren 1531 klagede Frederik I over, at kun de færreste havde betalt, hvad de skyldte.¹⁴ Kongen pegede desuden på den uheldige psykologiske effekt, der blev resultatet, når der opstod tvivl om et statsfinansielt pålæg. For at bevillingen lettere skulle glide ned, havde man vedtaget, at tvangslånet blev deponeret på Skanderborg slot under rigshofmesteren Mogens Gøyes opsyn, men nu frygtede kongen, at de, der havde betalt og overgivet deres penge på Skanderborg, skulle blive uvillige »og æske deres penge igen«.

At indkomst- og skattepolitik hang sammen, anskueliggjordes særlig tydeligt af eksemplet Mors. Uden færge, ingen landbrugseksport og uden landbrugseksport, ingen skatter. Mere tvivlsom var Kragerupbøndernes private skattenægtelse eller adelsdamens skødesløshed, når hun ikke reagerede på skattevæsenets opkrævnin-ger. Hver på sin vis indgik morsinger, Kragerupbønder og fru Anne, om end modvil-ligt, i den proces, man kunne kalde skatte-staten i støbeskeen.

NOTER

1. L.S. Vedel Simonsen: Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelslægte. Odense 1845 s. 78.
2. Rigsarkivet, Privatarbiver før 1660, Henrik Krummedige II, B, b, 1530 11-4.
3. Sst. 1530 25-4.
4. L.S. Vedel Simonsen: Familie-Efterretninger s. 78.
5. Rigsarkivet, Danske Kancelli B, 38, c, Jørgen Friis til kansler Claus Gjor-dsen, 1529 17-3.
6. Se lensmanden på Stegehus, Anders Billes, regnskab, Rigsarkivet, Privatarbiver før 1660, Anders Bille, H, 1530 29-1.
7. Sst. Eske Bille, A, a, 1.
8. Sst. Anders Bille, A.
9. Danske Kancelli B, 38, c, rentemester Christian Hvid til Frederik I, 1529 13-3.
10. Se Jørgen Friis' brev (note 5), hvoraf fremgår, at Nykøbing Mors betalte 200 mark.
11. Se note 6.
12. Nye Danske Magazin V s. 315.
13. L.S. Vedel Simonsen: Familie-Efterretninger s. 221-222. Jf. om beskattningen af adelen Kr. Erslev: Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede. Kbh. 1879 s. 66-69 samt G. Galster: Danske Middelalderlige Regnskaber 1, I. Kbh. 1953 s. 256, 264. Mon ikke det mystiske, ufuldendte item Annes ... angår Anne Rud?
14. Nye Danske Magazin VI s. 110.

Fra Pakhusforvaltning til Handelsbank - midlertidigt

af Alice Hjortholm Helmark

Jeg mødte på mit arbejde på Pakhusforvaltningen på Københavns Toldbod mandag den 23. juli 1945 kl. 8.00. Som yngste medarbejder (21 år) blev jeg ret hurtigt efter Toldforvalter Thomas' ankomst kaldt ind på hans kontor. Her meddelte han mig, at jeg så hurtigt som muligt og senest kl. 10.00 skulle møde i Københavns Skattevæsens bygning i Gyldenløvesgade 15. Det var ikke med den største begejstring, jeg tog afsted. Jeg havde på det tidspunkt min daværende forlovede fra Fyn på ferie hos mig. Vi var taget afsted samtidig om morgenen, jeg på job og han til nogle bekendte, og aftalen var, at han skulle hente mig ved arbejdstids ophør. Problemet var da, at jeg ikke kunne få fat i ham, da disse bekendte ikke havde telefon. Alt lykkedes dog, da en kollega lovede at give ham besked om blot at tage til mit hjem.

I Skattevæsenets kontor, hvor vi skulle mødes, traf jeg på andre fra Toldvæsenet. Det var både kontor- og opsynspersonale. Vi blev fordelt i henholdsvis Bikuben, Sparekassen, Landmandsbanken og Handelsbanken. Vi var i alt 20 personer, der var lånt ud fra Toldvæsenet. Jeg kom til at arbejde sammen med toldkontrollør E. Grilmer. Ved ankomsten til Handelsbanken blev vi anbragt i kælderen, hvor bankens depot lå. Vi gik i gang med de aktiver (obligationer og aktier), som banken havde i depot. Der skulle påsættes en etiket, hvorpå vi begge skulle påføre vore navne. Aktiverne kunne ikke sælges på Børsen uden denne etiket.

Private kunne også komme og få etiketter påsat, men mange af dem, der mødte op, var meget ulykkelige. For de havde jo ikke været ærlige og opgivet, hvad de skulle, til Skattevæsenet, og der faldt da også nogle tårer. Men vort råd til dem var at henvende sig på rette sted og bekende kulør, tage imod bøde og alligevel få noget tilbage, som kunne blive påført etikette og således blev salgbart. Mange, som ikke ville bekende kulør, har jeg hørt, brændte simpelthen papirerne i kakkellovnen.

Selve ombytningen af kontanter havde vi ikke noget med at gøre, det foretog bankpersonalet.

Vor arbejdstid i banken var til at begynde med fra kl. 9 morgen til kl. 23 aften. Det kunne vi ikke holde til i det lange løb. Der kom så andre af Toldvæsenets personale på enkelte dage og afløste os efter almindelig arbejdstid.

Undertegnede og toldkontrollør Grilmer sad i Handelsbanken, og indtil det var klarlagt, hvordan aflønningen om aftenen skulle være – også med hensyn til aftensmad, vi kunne jo ikke leve af luft alene – var Handelsbanken vært for os med dejlig middagsmad på henholdsvis »Grand« (det nuværende »Tordenskjold« over »Hviids Vinstue«) og »Elysium«, som lå der, hvor jeg mener, Det kgl. Teater nu har kantine på hjørnet af Holmens Kanal og den nu overdækkede del af Heibergsgade.

Da vi nåede til slutningen af september måned 1945, anmodede jeg Overtoldinspektoratet om at blive fritaget for jobbet i

banken. Det forstod man ikke rigtig – det måtte da være dejligt at tjene ekstra penge. Det var det også indtil året efter, da »Skattefar« skulle have sin del af kagen, kildeskatten var jo ikke indført på det tidspunkt. Min månedsgage var på den tid 213

kroner. Det var nu lige så meget af hensyn til min lille søn, som kun var ét år, at jeg bad mig fritaget.

I slutningen af oktober 1945 var det hele overstået, og alle 20 toldere på rette plads igen.

Strøtanker vedrørende den ekstraordinære formueopgørelse i 1945

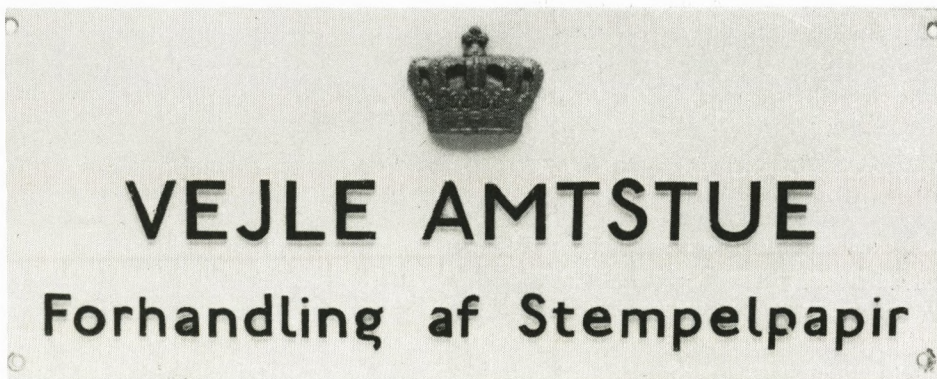
af Børge Hansen

I årene 1943-1955 gjorde jeg tjeneste ved Vejle amtstue og husker herfra forskellige tildragelser i forbindelse med seddelombytningen og registrering af folks kasseobligationer og aktier.

Det var uden tvivl det rigtige tidspunkt for en sådan formueopgørelse, dels var der en begrundet mistanke om ikke ubetydelige skjulte formuer fra krigens tid (f.eks. værnemagere), dels var der tale om lukkede grænser, der gjorde det vanskeligt for mange mennesker at placere pengeanbringelser i udlandet.

Ombytningen af de forhåndenværende pengesedler skete gennem bankerne, og jeg husker kun, at amtstuens beholdning blev gjort op og bragt til banken, hvorfra budet kom hjem med de nye gule tikronesedler og de noget større hundredekronesedler.

Der gik nogle rygter om, at visse landmænd havde sparet deres skjulte formuer op i mønter, som de fyldte i en gammel mælkejunge og gravede ned i møddingen. Da en sådan senere kom for dagens lys, var mønterne smeltet sammen og var ubrugelige. – Men det var altså kun rygter.

Med hensyn til registreringen af kasseobligationer og aktier kom amtstuerne på en stor opgave. Alle disse værdipapirer skulle forsynes med et rødt kontrolmærke, ca. i 1½ gang frimærkestørrelse, og en passende beholdning af disse mærker samt blanketter til at opføre de enkelte værdipapirer på blev udleveret til amtstuerne. Så mødte folk op med deres beholdning af værdipapirer, der alle blev registreret og forsynet med mærker, der skulle stemples med amtstuens stempel og datostempel. Det var en travl tid, og det normale arbejde måtte for en stor dels vedkommende lægges til side, indtil denne opgørelse var overstået.

Jeg husker bl.a. en pudsig tildragelse. En ældre mand havde fået registreret sine obligationer og kom nogle dage senere på amtstuen og sagde, at han manglede en obligation. Det var mig, der havde ekspederet ham. Vores gamle kasserer, frøken Sallingboe, kaldte på mig og sagde: »Åh, Hansen – her er en kedelig sag«. Hvadfor noget? – Jeg forklarede manden, at jeg altid talte obligationerne, tog det tilsvarende antal kontrolmærker frem, klæbede dem på og afstemte derefter antallet af obligationer med den udfyldte registreringsliste. Det kunne ikke slå fejl. Obligationerne var tilbageleveret til ham. Han gik igen, men kom tilbage nogle dage senere og havde kager med. Han havde fundet obligationen, den havde forputtet sig i et gult konceptark, han havde haft fremme på sit skrivebord. Nu ville han drysse lidt sukker på, sagde han, idet han overrakte mig kagerne, som vi spiste til en kop kaffe den eftermiddag.

Nå, men selve formueopgørelsen fik jo ende, og resulterede efterfølgende i en lang række efterbetalings- og bødesager i form

af indtægtsordrer fra Statens Ligningsdirektorat.

Alle de mindre sager blev ekspederede efter en fast takst – de såkaldte tabelsager, som tilflød amtstuerne i stakkevis på A-5 ark. Jeg husker en ældre dame, der kom og smed sin sparekassebog på skranken, idet hun sagde, at vi lige så godt kunne tage det hele, når man ikke længere kunne have noget i fred. Hun var godt gnaven over de få hundrede kroner, hun måtte af med.

Da hun var gået, sagde frøken Sallingboe, at det ikke var ualmindeligt, at ældre folk på landet havde en lille reservekapital, som ingen skulle vide om – altså heller ikke Skattevæsenet. Ak ja!

Det var i det hele taget en foranstaltning, der skæppede godt i den slunkne statskasse.

På et senere tidspunkt fik vi på amtstuen besøg af et par opdagere fra København, der prøvede at få skovlen under en skatte(sny)der, som havde fordelt sine værdipapirer til flere stråmænd m/k ud over landet.

I det materiale, vi havde liggende, fandt de nogle personer, der aldrig havde ejet noget, men som havde fået registreret nogle obligationer. Det tog politifolkene til sig og skulle så videre på farten.

At der senere – i 1947 – kom noget, der hed eengangsskat, nærmere betegnet formuestigningsafgift og formueafgift/stabiliseringslån, er en helt anden historie, der også gav amtstuerne et betydeligt ekstraarbejde.

Erindringer fra Toldvæsenets Fagkursus i 1944

af E. Pringler

Da jeg for nogen tid siden gennemså nogle gamle lærebøger anvendt på fagkursus i 1944, før jeg ville aflevere dem til eventuelt brug på museet, genopfriskede jeg, hvorledes toldinspektør J.A. Kroman – senere overtoldinspektør – underviste os i fagene *Indenlandske Forbrugsafgifter* og *Hverv uden for Beskatningen*. Han forstod tilfulde at holde liv i klassen, blandt andet ved anvendelse af udvalgte sentenser i tilknytning til stoffet i den af ham udarbejdede lærebog. Det var for mig åbenbart, at han kunne lide at lære os, de »nybagte toldre«, om fagområdets genvordigheder, og derfor krydrede han det tørre stof med nogle kvikke bemærkninger, som han dog ikke kunne lide, at vi elever gentog i forbindelse med en overhøring.

De fleste af de mange, han har undervist, kan sikkert nikke genkendende til nogle af disse sentenser, og mig morede de så meget, at jeg løbende noterede dem i lærebogen nogenlunde i tilknytning til det berørte emne.

Til bogens første afsnit – *Almindelige Bemærkninger vedrørende den indenlandske Forbrugsbeskatning* – fik vi serveret følgende:

»Hvad man i ungdommen nemmer, man ej i alderdommen glemmer.«

»Tror De, at De kan sove under indgangsbønnen« -til en uopmærksom elev.

»En stat er et til et bestemt afgrænset suverænt landområde knyttet samfund.«

»Skat er det medlemsbidrag, som den enkelte borger må betale for at være medlem af staten.«

Johan Albert Kroman (1894-1962), overtoldinspektør og fra 1930 en højt skattet underviser på fagkursus.

Den toldvæsenet givne sikkerhed for påhvilende afgifter m.v. under afsnittet *Toldforseglingsreglerne*, der omfattede varer henliggende i de af toldvæsenet godkendte produktions- og lagerlokaler, blev gjort krystalklart for os ved ordene:

»Det betyder på vort jævne modersmål, at vi tager selv.«

Som huskeregel om notering af foretagne eftersyn og opgørelser m.v. samt givne instruktioner i virksomhedernes *Arbejds- og Eftersynsskemaer* hed det:

»Skal tjenestemanden skrive det op i sit hjerte, eller skal vi have det et mere sikkert sted?«

Ved gennemgangen af kontrollen med *Sukkerafgiften* blev vi belært om de udstationerede tolderes måling af sukkerindholdet ved hjælp af et polariometer på denne måde:

»I den ene ende står et lys, i den anden ende tolder.«

»Tolderen skal være i besiddelse af tvivlens nådegave – og så gik Moses op på Sinai Bjerg og skuede ud over det øde land og sagde: Kan det nu passe?«

Naturligvis kunne det spores på undervisningen og sentenserne, da vi nåede frem til afsnittene vedrørende Kromans eget specialområde, *Stærke Drikke, Spiritus, Vin, Øl mv.* Kontrollen med fremstilling af spiritus blev udvidet med ordene:

»Det er ikke råpulpen, men det andet gøgemøj, vi skal følge. Hvordan følger vi det? Følger vi det gennem en lup? Så skal vi have svar på det store spørgsmål: Kan det nu også passe?« Og: »En attest betyder, at spritten er taget under toldvæsenets kontrol.«

Kromans betegnelser for vagabondernes spritblandinger: »Lille fugl, fald om i græsset – Hurtig jordforbindelse – Hils dernede, Johan«. Frugtvinsbetegnelser: »Søsters bedste – Robin Hood – Pastor Ahrendt.«

Forskelsafgiften af vin – Lov af 7. juli 1927 – blev kendetegnet med ordene: »Misteltenen blev taget i ed i 1927.«

Til gennemgangen af vinanordningerne kom det, måske med en dulgt hentydning til altervinen: »Vi skal lodde dybden af præstens tro.«

Som huskeregel om afgiftslettelsen i ølafgiften graderet efter produktionens størrelse: »Carlsberg og Tuborg får ingenting, Stjernen ligger og lurer i vandskorpen«.

Til fastsættelsen af værdier til beregning af *Omsætningsafgift af Stærke Drikke* fik vi følgende visdomsord: »Der må ikke bruges den pris, der bruges ved salg til gamle soldaterkammerater. – Er der en pris for slyngelstuen og en for den fine stue, må man beregne efter prisen for slyngelstuen (= den laveste). – Den sidste idiot er jo ikke død endnu (om afgiftsberegning, når det lykkes for en insolvent virksomhed at blive solgt lige før kalenderårets udgang).

Ved gennemgangen af *Tobaksafgifterne* fik vi disse ord med på vejen: »Tolderen skal bære loven i sit bryst – Vi er embedsmænd, ikke bondefangere – Kan De i få ord fortælle mig om en cigars liv og levned? (fra råtabak til rygning) – Der er i visse tilfælde lagt gulv under priserne, f.eks. for indførte varers vedkommende (mindstepriser) – En brøk i ondt, en brøk i godt, en brøk i stort og en brøk i småt (cigarafgiften) – Konen ude i Søndermarken er fremstiller og detailhandler i samme person. Hendes fabrik er kvisten i Absalonsgade, og butikken er Søndermarken, og så har vi Selvmorderne«, (= selvrullere af cigarer).

Under *Afgift af Chokolade- og Sukkervarer m.v.* har jeg noteret disse bemærkninger: »Provstindens guf – Hansens brune kager (etv. afgiftspligtige erstatningsvarer) – Lad os høre loven, dens ord, system »både og«: Hvis der er blevet svindlet, så siger vi til manden: Op med klinkpungen, hit med daleren. Er det for groft, så får han et par på kassen (= bødeforlæg). – Og så skal vi ligesom salig Moses gjorde, da han steg op på bjerget og trak sig i skæggene, medens han skuede ud over det forladte land: Er alt nu gået rigtigt til? (regnskabsvurderingen) – Vi skal se, hvor mange katte, der er blevet puttet ind i røret, og

LÆREBOG

VEDRØRENDE

INDENLANDSKE FORBRUGSAFGIFTER

OG

TOLDVÆSENETS HVERV UDEN FOR
BESKATNINGEN

UDGIVET PAA FORANSTALTNING AF
DEPARTEMENTET FOR TOLD- OG FORBRUGSAFGIFTER

VED

J. A. KROMAN
KAND. POLIT.
INSPEKTOR VED OL- OG SPIRITBESKATNINGEN

Lærebogen i udgaven fra 1943. Tør og kedelig og absolut ikke opmuntrende læsning. Men Kroman havde selv skrevet den.

hvor mange pølser, der er kommet ud i den anden ende», (produktionsopgørelsen).

Afsnittet om *De midlertidige Forbrugsafgifter* (en del er stadig »i live«) blev udvidet med disse udbrud: »Sig altid, hvad I mener, børn, thi det dunkelt talte, er det dunkelt tænkte – Den, der ej med ord sin tanke kan udsige, han kommer ej i Himmeriges rige – Stort bal i landboforeningen, alle sypiger er indbudt – De danser jo som en sypige, sagde manden, han mente dog som en »syllfide« – De sværmeriske, æteriske olier (parfumeafgift) – En afgift på oplysning«, (glødelampeafgift).

Til lærebogens 2. del, *Hverv uden for Beskatningen*, fremkom disse sentenser i relation til afsnittet om *Skibsmåling m.v.*:

»En tjalk f.eks. har en udstrækning også i stævnen, men det har et almindeligt kristent skib, som vi så det her i Norden under krigen, derimod ikke – Halløj, Sørensen, sikke en kraftanstrengelse (han smed linealen på gulvet) – Vi kan foretage hele målingen uden at ane Mr Simpsons eksistens, men vi har jo også Mrs Simpson i stedet

for«, (d.v.s. Hertuginde af Windsor, rapportskemaet var fortrykt på grundlag af den såkaldte Simpsonske regel, hvor alene de optagne mål i fartøjet skulle indføres i skemaet til beregningen af tonnagen).

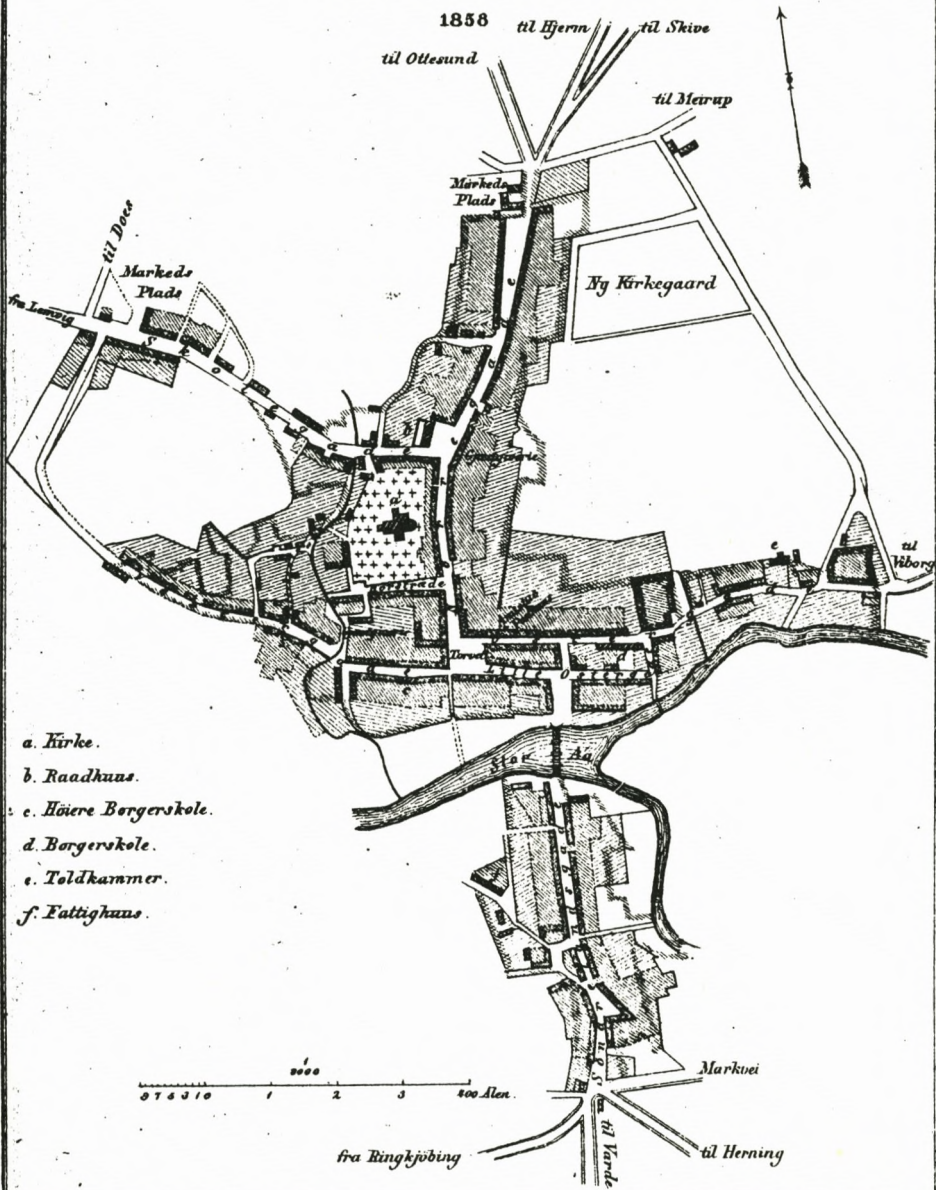
Mange søtoldkamre varetog også *Mønstringsopgaver* og skulle derfor påse regler i *Værnepligtslovgivningen*, der blev betegnet ved disse ord: »Så kommer vi til Søren Kirkegaard: Stadier på livets vej – Når himlen falder, er vi alle under den«, (= den røde mødebefaling).

Ved *Kontrol med udenlandske Motorkøretøjer m.v.* blev forretningsgangen anskueliggjort således: »Triptyques og Carnet de Passages en Douane, de har form som en sangbog, sådan en som man får ved indgangen for 35 øre – En tolders første pligt er at se, at varen (bilen) stemmer med papirerne.«

Afsnittet *Statistik m.v.* omfattede de mange former for statistiske blanketter etc., som toldvæsenet skulle udfylde under kontrolarbejdet. Her har jeg som rosinen i pølseenden noteret disse stadigt gældende visdomsord: »Vi samler alle stene, og af alle disse stene (oplysninger) gjorde de Løgnens stolte Tempel (= Statistisk Departement) – Der findes tre slags løgne: Nødløgne, hvide løgne og statistik – Så har jeg spurgt ligesom salig Pilatus: Hvad er sandheden?«

Kedelige var disse timer på fagkursus hos Kroman i det i øvrigt dystre efterår i 1944 så afgjort ikke. Nu vil enkelte nok indskyde, at en væsentlig del af de anførte sentenser hidrører fra andre og er anvendt i en anden forbindelse, men jeg tør dog her til anføre, at Kromans anvendelse af disse også har medført, at mange elever senere havde lettere ved at huske visse problemer inden for disse fag og det må en mere humanistisk måde.

Kort over Holstebro Kjøbstad.

Om Holstebro-bomhusets alder

af Esben Graugaard og Bent T. Holm

Accise- eller konsumtionsbod var den officielle betegnelse på det hus, som ved købstædernes indfaldsveje var »posekiggrens« – konsumtionsbetjentens – bolig og arbejdsplads. I Holstebro brugte man i daglig tale det mere mundrette »bomhus« om konsumtionsboden. På Sønderland i Holstebro ligger stadig et bomhus på sin oprindelige plads. Den undselige trefags bygning er efterhånden klempt af omfattende nybyggerier, og en kommende rundkørsel nødvendiggør formodentlig en flytning af bomhuset ca. 20-30 meter mod syd. Men stadig vil bomhuset ligge ved de tre gamle indfaldsveje fra Varde, Ringkøbing og Gjelleruplund.

Indenfor de seneste år er Told- og Skatteregionen i Holstebro flyttet til Sønderland og er således blevet nabo til den historiske forgænger. Med denne artikel vil vi ikke fortælle historien om bomhusenes historie i Holstebro – den er lang – men forsøge at sætte årstal på opførelsen af Holstebro-bomhuset, det sidste af sin slags i byen. Det er værd at se såvel udefra som indeni, hvor der er museum for »kleinkunst« – det passer til husets størrelse.

Konsumtionsbetjent Westergaards hus

I 1787 boede den 30-årige Niels Westergaard med hustruen Else Marie og sønnen Jens Christian på Sønderland. Han var konsumtionsbetjent og ejede det hus, som senere blev kendt som bomhuset. Af brandtaksationsprotokollen 1793-94 og en synsberetning over Holstebro bys ejendomme 1792 fremgår, at der var tale om en

vinkelbygning bestående af et syv fags gadehus og et fem fags tørve- og bryghus. Huset var opført i fyrrebindingsværk og havde stråtag, da huset var »saa klein og ringe, at det ei taaler at bære Tagsteene«. De 200 rigsdaler, det var vurderet til, bekræfter dets ringe tilstand. Som det fremgår, var bomhuset endnu i 1793 et større, men også ringere hus end det nuværende. De afgørende ændringer i retning af den nuværende bygning skete omkring 1793-94.

Westergaard bliver skoleholder

I 1794 blev Niels Westergaard afløst af Jørgen Spørring som konsumtionsbetjent på Sønderland. Westergaard skulle fremover være skoleholder og bedemand i Holstebro og var som sådan nødt til at fraflytte huset på Sønderland. I stedet købte han et hus i Horsstræde, hvor han holdt skole indtil han i 1803 flyttede fra byen. I samfulde 30 år, indtil 1833, virkede den tidligere konsumtionsbetjent herefter som skoleholder i Vorgod sogn.

Niels Westergaard var således i 1794 ejer af et hus på Sønderland, som han ikke havde brug for. I et brev af 14. februar 1794 opsigte han derfor aftalen om husets brug med konsumtionsforvalter Bertel Thomsen til Sankt Hans Dag, »saa der samme Tiid og Sted kand være Rum og Leylighed for den kiøbende til Beboelse«. Toldvæsenet kunne i øvrigt blot købe huset, sluttede Westergaard sit brev. Det satte konsumtionsforvalteren i en knibe. Uden konsumtionsbod ved Sønderport ville kontrollen

ikke fungere. Thomsen henvendte sig til sine øverste foresatte i Generaltoldkammeret i København.

Et hus »i den yderste Kandt af Byen«

Konsumtionsvæsenet ville være bedst tjent med på Sønderland fortsat at fungere fra Westergaards hus, fordi det lå lige netop der, hvor de tre inkørselsveje sydfra mødtes, inden de forenede i Sønderlandsgade

fortsatte nordpå mod broen. Thomsen formulerede det således til Generaltoldkammeret:

»ved Synder Port er i den yderste Kandt af Byen, 3de Indkiørsler, hvorfor de 3de Slagbomme, og disse 3de Weye forener sig først 2 à 300 Alen inde i Byen, hvor just bemeldte Huus er beliggende, saa Betientene derfra til alle disse Weye, og de derpaa Farende, kand have den bedste Udsigt, saa meget mere da det er et Hiørne-Huus«.

Sammenholdes denne beskrivelse med provst Kyndes kort over Holstebro fra ca. 1770 i Pontoppidans »Danske Atlas«, bekræftes konsumtionsforvalterens beskrivelse. På kortet ses tydeligt en hjørnebygning, hvor de nævnte tre indfaldsveje mødes. Det spændende er, at bomhuset i så fald ikke var den sydligste bebyggelse i Holstebro sidst i 1700-årene. Der lå huse længere ude, og byens tre sydlige bomme var placeret et stykke ude ad den nuværende Gammel Herningsvej, Skjernvej og vest for det nuværende bomhus. Overraskende er det ikke, da konsumtionsbetjenten naturligvis måtte bo et sted, hvorfra han kunne overvåge alle indfaldsvejene.

Spændende er Thomsens beskrivelse af Westergaards hus, der i 1794 er reduceret fra ovennævnte syv til fire fag. Denne ombygning, der har resulteret i det nuværende hus, er altså sket omkring 1793-94. Nu var huset da også i god stand, så det »udi en deel Aar kan staae uden betydelige Reparationer«. Fyrrebindingsværket karakteriseres som godt, og der er kommet nyt stråtag på huset – altså stadig ikke tegltag i 1794. I stuen var der en jernbilæggerovn, et langbord og et halvt sengested. Alt dette kunne købes af den nyudnævnte skoleholder for kun 130 rigsdaler. Samme år opførtes ny konsumtionsbod ved Nørreport og den kostede 150 rigsdaler, så Bertel Thomsen anbefalede at købe Westergaards hus.

Den 12. april 1794 gav Generaltoldkammeret tilladelse til købet for 100 rigsdaler. Sådan blev det. Indtil konsumtionen ophævedes ved lov i oktober 1850, kunne »posekigjerne« således stadig fra det lille hus på Sønderland holde øje med »importen« til Holstebro sydfra.

Konklusion

Der har været drevet konsumtionsvæsen på det nuværende bomhus' matrikelnummer i det mindste tilbage fra 1787, og givet længere tilbage i tiden. Indtil 1793-94 lå på stedet en vinkelbygning, hvoraf huset ud mod Sønderlandsgade var ca. dobbelt så langt som det nuværende bomhus. Da konsumtionen i 1794 købte huset af Niels Westergaard, var det bygget om i løbet af 1793 til et fire fags hus, der siden er yderligere forkortet til det nuværende tre fags hus. Hvornår stråtaget er afløst af tegl, vides ikke. Bomhuset repræsenterer således i sin nuværende skikkelse en lang udviklingslinie, som det er umuligt at sætte endelig begyndelsestidspunkt på.

Kilder:

Brandtaksationsprotokol for Holstebro Købstad 1811-17 (kopi Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune). Taksationsprotokol 1793-93 Holstebro Købstad (LAHK, 115-7).

Brandtaksationsprotokol 1793 Holstebro købstad (kopi LAHK).

Synsberetning over Holstebro bys ejendomme 1792 (LAHK, 115-10).

Folketælling Holstebro købstad 1787.

Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Indkomne sager til Jydsk Toldkontor 1794, j.nr. 351-480 (tak til Rigmor Lillelund for at have gennemgået dette).

Erik Pontoppidans »Danske Atlas«, ca. 1770.

Bent Jespersen: Byens Porte, Holstebro Bogtrykkeri 1976.

Kortet til venstre viser Holstebro købstads jorder i 1837. Udgangspunktet var et matrikelkort, og derfor er hver eneste jordlod påført nummer og ejernavn. Som bykort betragtet er det måske ikke så anskueligt, men det var godt nok til told- og konsumtionsvæsenets brug. Farverne mangler, men i 1837 blev »toldlinien«, altså konsumtionsgrænsen indtegnet med rødt. Om betydningen heraf kan læses i ZISE 1988 nr. 3. I al korthed skal blot repeteres, at det var ved overskridelse af denne linie, at der udløstes afgiftpligt for de varer, man førte med sig. Længere ude fortæller andre signaturer om »det af Toldkamret i Holstebro antagne Byhegn« og »det af Byfogden i Holstebro paaviste Byhegn« – helt åbenbart var der lokal strid om grænsen. Endnu en signatur angiver »det ved Resolution af 4. August 1848 approberede Byhegn«. Det hele bevirkede, at kortet til venstre måtte udvides med en påklitret strimmel. Forinden en detalje, der viser placeringen af den søndre konsumtionsbod.

En episode ved Bomhuset

af Jørgen Minddal

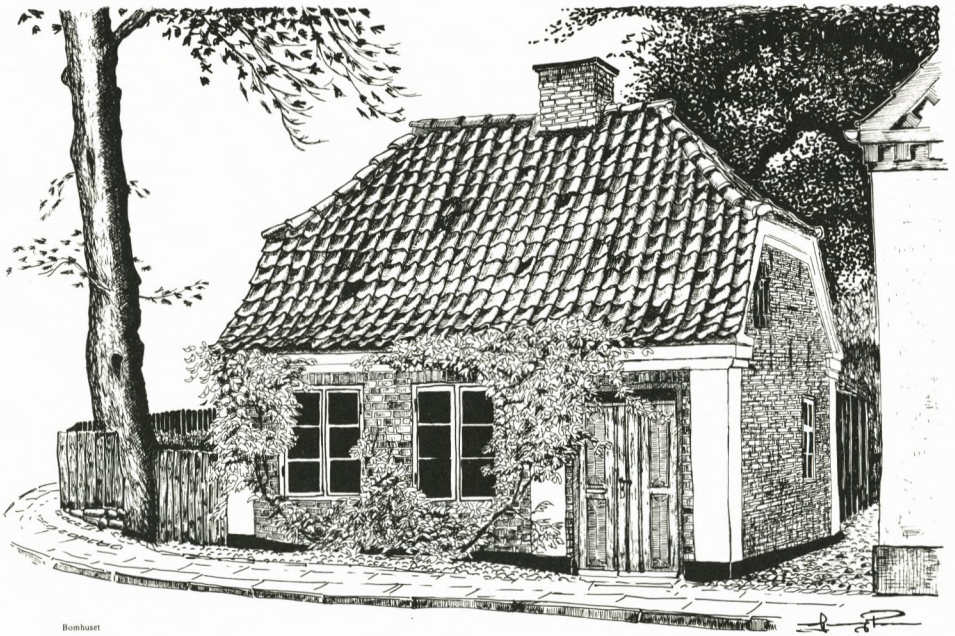
En kold februar dag i 1843 kørte bonden Ole Chr. Kirk til Holstebro med et læs rug til en af byens købmandsgårde. Han kom fra Ebbensgaard ved Ulfborg og sammen med en ledsager (måske konen, der ville med til byen for at handle) havde han trods kulde, dårlige veje og måske dårligt føre. Det må derfor have været irriterende for ham at blive unødigt opholdt ved acciseboden – Bomhuset – ved indkørslen til Holstebro.

Ja, irritationen blev så stor, at han måtte ud til en videre kreds med sin harme. Dagen efter skrev han et læserbrev til sin avis, Ringkjøbing Amtstidende, for der var ikke dengang nogen avis i Holstebro. Her blev det bragt den 27. februar. Læserbrevet er således skrevet, mens episoden har været i frisk erindring, og takket være Ole Kirks overstrømmende harme og mundrette sprog, står episoden lige så levende for os, som var den sket i går. Så hverken læserbreve eller utilfredshed med Toldvæsenets service (eller mangel på samme) er altså nye foreteelser.

Men lad nu Ole Kirk selv fortælle. Læserbrevet bringes i sin fulde udstrækning og med bibeholdelse af den originale tegnsætning og stavemåde.

Jeg reiste igaar fra mit Hjem til Holstebro, 2½ Mile, med et Læs Rug, 6 Tdr., Vinden var imod og det var en gennemtrængende Kulde. Da jeg kommer til Byporten, holder jeg, som Pligt er, udenfor Acciseboden, jeg venter lidt i Haab om at Betjenten skulde komme ud, jeg gav Lyd fra mig og ventede derpaa atter lidt, men

forgjæves; jeg maatte af Vognen, idet jeg gav Tømmen til en Medreisende, gik ind i Acciseboden aabner Døren og siger til Betjenten, at jeg Intet har at consummere, men her lød til mig en vred og haard Stemme med omtrent de Ord: kom ind og hold ikke Døren aaben i Vinterdage, jeg maa vel have Tid til at expedere mine Ting – Et Par Karle stod derinde som muelig havde Forretninger med ham – Da jeg ikke ønskede at komme ind i Betjentens ophedede Stue, hvor jeg intet Ærinde havde, gik jeg tilbage ud til min Vogn. Nu kommer Betjenten og i samme uhyggelige Tone som indenfor befalede »løs Vognen strax« jeg opfyldte Ordren saa hastig muelig – der forresten snart var gjort, der var kun een Strikke over en Foderpose og en liden Knippe Hø – men efterat dette er gjort befaler han at jeg skal løfte Sækkene op. Jeg: »Det kan jeg ikke godt.« Betjenten: »De skal! alle Sække skal aabnes at jeg kan see hvad der er i dem, thi jeg kan ligesaa lidt see hvad der er i deres Sække som De kan see hvad der er i min Kjolelomme« og han slog sig gravitetisk paa Siden. Jeg: »Nu! der er vel ikke Meget.« Betjenten: »Det kan De ikke vide, der kan maaske være mere i den end i Deres?« Jeg: »Ja! det kan der snart være, men det er jo ligegyldig da Enhver har Sit; men vedbliver De deres Fordring, at jeg skal have løst for alle Sække, er jeg nødt til at spænde Hestene fra og lade Vognen staae indtil jeg kan faa fat paa en Karl, der kan løfte Sækkene, med mindre De enten Selv eller ved en Anden vil følge med mig ind til Kjøbmanden, hvor De og kan see at jeg ikke har Noget.« Betjenten: »Jeg er ene

Bomhuset

paa Posten og kan ikke forlade den.« Efterat Betjenten havde befalet »at jeg ikke maatte kjøre af Stedet« tog jeg Skaglerne af, fik Hestene, der vare varme, ind i Byen i en Stald, og maatte nu overlade til Betjenten og enhver Anden, Vogn og øvrige Bagage. (Hvorfor mon der ikke en Torvedag er flere ved Hovedporten, end een Betjent?) Jeg gik nu til min Kjøbmand fortalte ham Sagen og bad om en Karl til at hjælpe ved Omlæsningen af Sækkene, som jeg øieblikkelig fik. Nu vandrede vi til Vognen, jeg gjorde Betjenten opmærksom paa, at jeg nu havde Karl til at hjælpe, om han vilde behage at eftersee. Han kom strax, var nu høflig og ordentlig, der blev blot lettet paa Enden af een Sæk og jeg var expederet. Hvad kan der have bevirket en slig Forandring? Jeg kunde hente mine

Heste og kjøre min Vei, der blev ikke aabnet en eneste Sæk. Er dette ikke en temmelig høi Grad af Chicane? eller Lune? eller Hvad?

Jeg antager vel at Betjenten i Tvivlstilfælde maa være fuldkommen berettiget til at see i enhver Deel man har paa Vognen, det kan neppe være anderledes, og jeg vilde naturligviis heller ikke havt noget imod den mod mig øvede Behandling, naar den var fælleds for Alle, men Ingen vil nægte mig, at det jo er krænkende naar Naboer og Andre komme kjørende forbi og ikke Een, det jeg saae, faaer løst eller aabnet for sine Kornsække, medens jeg maa være opholdt og foruleiliget. Er jeg ikke derhos udsat for enten at blive omtalt som Smugler eller for at have viist mig opsætsig eller handlet paa uforsvarlig Maade?

Jeg maa bemærke, at jeg ikke i fjerneste Maade veed at jeg gav Anledning til at Betjenten enten skulde vredes eller harmes paa mig, jeg besvarede derimod hans haarde Ord med den største Sindighed uden Drillerie (undtagen da han slog paa den gamle Frakke, da jeg maaskee smaaloe.) Kornsækkene laae i Vognen aldeles utildækkede og hver Sæk kunde sees og føles og aldeles ingen Hindring lagdes iveien for ham paa nogen Maade. Men det er ingen let Sag at faae alle Sække reiste overende i en Vogn naar man har Mange paa og som her var Tilfælde med 1 Td. Rug i hver. Det er ikke hver Mands Leilighed – var ikke min – man maa under saadanne Omstændigheder have Karle med sig.

At det Anførte er passeret og den skrevne Samtale gjengivet saa nøiagtig som min

Hukommelse har opbevaret samme, vil jeg edelig bekræfte om Forlanges; ligesom min Medreisende vil kunde bevidne Rigtigheden deraf.

I det jeg ønsker, at hele Consumtionsvæsenet med alle dets Onder var afløst og forsvundet, vil jeg herved tillade mig at anmode alle mine Medbrødre om, at de varsomt og humant omgaaes de Mænd, der ere ansatte til Betjente, da deres Poster ere Intet mindre end behagelige, men derhos, da det er Regjeringens Villie, at ogsaa enhver Anden, enten han er Borger eller Bonde, skal behandles humant og ikke efter en Betjents Luner, at offentliggjøre det Urette, der udøves af dem imod disse; hvilket er det bedste Middel til at hæmme slig Uorden paa.

Ebbensgaard, den 22de Febr. 1843

O.C. Kirk

Ringkjøbing Amtstidende.

Redigeret, trykt og udgivet af J. E. Dyppehagen.

Man skal bemærke det særdeles levende sprog. Her er ingen overbroderet kancellistil eller andre stilistiske omsvøb, men et udsagn fra en mand, der føler sig dårligt behandlet.

Man skal også bemærke slutningen af indlægget, hvor Kirk selv kommer med forskellige opfordringer til forbedringer af

tingenes tilstand. For det første foreslår han konsumtionen afskaffet, og for det andet opfordrer han andre trafikanter til at optræde korrekt og varsomt, så episoder undgås, men opfordrer samtidig til at offentliggjøre eventuelle overgreb. Sidstnævnte har vel været tidens eneste reelle klagemulighed.

Man skal også lægge mærke til Kirks retfærdighedssans. Selv om han synes, at han har været ude for en dårlig behandling, er han udmærket klar over, at modviljen i dagligdagen mod det særdeles populære konsumtionssystem kunne overføres til de betjente, der udførte opkrævnings- og kontrolopgaverne på regeringens vegne (»... da deres Poster ere intet mindre end behagelige«) – de betjente, der var dårligt aflønnet og måske dårligt klædet (»... han slog på den gamle frakke«).

Men nok om selve episoden og læserbrevet, der som nævnt blev trykt i Ringkjøbing Amtstidende den 27. februar 1843. Avisen udkom to gange om ugen, så det må efter datidens forhold have været ekstraordinært hurtigt, at indlægget blev trykt, når episoden efter det foreliggende fandt sted den 21. februar.

Nu var Ole Kirk heller ikke hvem som helst. Han havde været med til at stifte avisen året før, og var som selvejerbonde på Ebbensgård en af sin tids foregangsmænd med hensyn til landbrug, hvor han som en af de første indså betydningen af indhegning, mergling og dræning. Han videreudviklede lokale kvægracer og har formentlig været den første i landet, der praktiserede sommerstaldfodring. Han tog initiativ til Jyllands første dyrskue – i Ulfborg 1832 – og var særdeles aktiv i landboforeninger og i Ringkjøbing Amts landøkonomiske Selskab.

Endvidere var Ole Kirk medlem af stænderforsamlingen i Viborg i tiden 1836-1848 som repræsentant for bondestanden. Her nød han almindelig anseelse som det mest fremtrædende medlem af sin stand, og hans ord havde vægt i alle de forskellige store spørgsmål, der blev debatteret på den tid, herunder også bestræbelserne for kon-

sumtionsvæsenets afskaffelse. Det er derfor ikke helt utænkeligt, at læserbrevet – udover at viderebringe Ole Kirks »retfærdige« harme også har skullet tjene det taktiske formål at bringe konsumtionssystemet i yderligere vanry.

Imidlertid blev der ikke enighed om konsumtionens afskaffelse før ni år senere. Den blev ophævet i provinsen med virkning fra den 6. oktober 1850.

Ole Kirk var også aktiv i en kreds af foregangsmænd, der bl.a. talte provst Ole Krarup, Ulfborg, og godsejeren på Nørre Vosborg, etatsråd Andreas Ewald Meinert Tang, der selv var af bondeslægt. Kredsen var initiativtager til et forslag om omlægning af brændevinsbeskatningen. Denne sag er indgående beskrevet i Jens E. Olesens artikel »Om brændevin og et vestjysk landbrænderi« i ZISE 1986 nr. 2.

Ole Kirks position gjorde det naturligt, at han blev medlem af den grundlovgivende forsamling, og som sådan var han medunderskriver af grundloven i 1849. Han forblev politisk aktiv det meste af sit liv – han døde i 1876 – selv om han hadede partipolitik, og han nåede med tiden at se mange af sine ideer og tanker virkeliggjort – udover konsumtionens afskaffelse f.eks. husmandshoveriets afskaffelse, bondestandens ligestilling, den almindelige værnepligt samt øget folkeoplysning og forbedrede skoleforhold. For, som han udtalte engang i stænderforsamlingen: »Den der vil sit folks vel, han fremme dets oplysning. Den der ønsker det i trældom, han holde det i uvidenhed«.

Kilder:

Dansk biografisk Leksikon

Holstebro Dagblad 4. okt 1988

Dansk Toldhistorie bd. 3

Mikael Venge om Aalborghus

af Erik Gøbel

Endnu engang har Mikael Venge skrevet en ualmindelig spændende bog, og endnu engang har Told- og Skattehistorisk Selskab sørget for et ualmindelig smukt boghåndværk. De første gange, parterne samarbejdede, var ved Venges redaktion af Zise 1982-1984 og ved første bind af Dansk Toldhistorie 1987.

Denne gang har Mikael Venge fået frie hænder til at forme et historisk skrift om told og skatter på aalborgensisk grund. Han har derfor valgt at slå ned på Christian II's tid, som han er vor bedste kender af, og hvor Aalborghus stod under kommando af en række særdeles markante embedsmænd.

Det gamle Aalborghus er i dag helt forsvundet, men lå syd for byen indtil 1540'erne, hvor det nuværende slot blev opført ved fjorden i stedet. I sit anlæg mindede det gamle Aalborghus på mange måder om Vordingborg Slot.

Bogen fremstiller i kronologisk orden forholdene i Christian II's tid fra 1513 til 1523, dog med en kortfattet fortsættelse til 1534, hvor Aalborg under Grevens Fejde som den eneste større by blev stormet og ødelagt.

Blandt andet som følge af denne katastrofe er det lokale kildemateriale fra perioden meget sparsomt bevaret. I stedet bygger Mikael Venge sin detaljerede fremstilling først og fremmest på Christian II's jyske brevbog samt en række told- og lensregnskaber, som er indsendt fra Aalborg til centraladministrationen i København og gemt dér. Desuden trækker han ubesværet

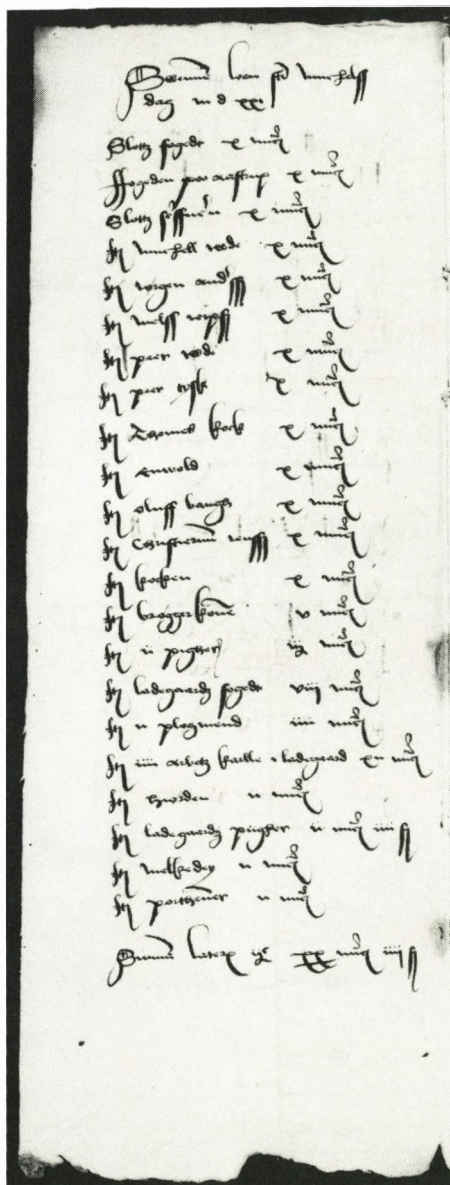
på hele sit imponerende kendskab til periodens almindelige historie.

Vi får således grundigt indblik i forholdene i den dynamisk blomstrende handelsby Aalborg, der var centrum for rigets største len. Ved Christian II's besøg i byen i 1515 modtog den sine nye privilegier, som sammen med det følgende års toldrule og forordninger om zisen og limfjordsfiskeriet gav grundlag for et stort provenu af Aalborghus len.

Lensmand på Aalborghus 1516-1518 var den ikke adelige Niels Clementsen, som havde gjort en glimrende karriere under kong Hans. En anden og på sin vis endnu vigtigere person i Aalborg var imidlertid tolderen Hans Bartholomeussen, som var ved at stille lensmanden i skygge. Hans Tolder, som han kaldtes, er bogens egentlige hovedperson.

Fra 1517 foreligger en fragmentarisk række af tolderens regnskaber. Heraf fremgår, at udskibningstolden af årets cirka 60 fartøjer var den vigtigste enkeltpost, men at der desuden opkrævedes rortold, kramkistetold, hestetold, oksetold og zise. I alt var der tale om et årsprovener på godt 1.000 mark. Senest i juni 1517 sad Hans Tolder også som borgmester i Aalborg – og var ydermere stærkt involveret i lenets økonomiske affærer. Så hans årsregnskaber balancerede i alt med så anseelige beløb som 5.000 mark, hvilket var et vigtigt bidrag til statshusholdningen.

Efter et politisk betinget mellemspil med den højadelige Eiler Bryske som lensmand 1518-1519 blev Hans Tolder endelig lens-

Lønningsregnskab fra Aalborghus Mikelsdag 1521. De enkelte told- og skattemedarbejdere er opregnet på én side!

mand engang i løbet af vinteren 1519/1520. Denne borgerlige, men særdeles velhavende person styrede derpå Aalborghus og det nordligste Jylland i 2½ år, indtil en ukendt morder satte en brat stopper for hans karriere.

I Hans Tolders tid vedblev toldsatserne at stige, så de hanseatiske handlende i 1522 efter mange års idelige klager til slut helt udeblev fra fiske- og kødmarkedet i Aalborg. Byens eksport brød sammen, og situationen medvirkede utvivlsomt stærkt til kongens fald.

Hans Tolder var den helt dominerende skikkelse ved Limfjorden i selve lenet, der strakte sig over det meste af Vendsyssel og Himmerland såvel som ud i Thy og Han herred. Men også længere ned i Nørrejylland udfoldede han en påfaldende virksomhed. Dette sidste gjaldt navnlig i forbindelse med skatteopkrævning. Samtidig med Hans Tolders tiltræden som lensmand udskrev kongen en regulær indkomstskat på adel, gejstlighed, købstæder og bønder. Medens bønderne beskattedes efter en fast takst, skulle lensmanden forhandle med hver enkelt af de hidtil privilegerede personer, klostre og byer om skattebeløbets størrelse. I den for riget så svære tid fandtes den største offervilje tilsyneladende ikke hos herremændene, men hos den fattige del af adelen og ikke mindst hos de adelige enkefruer.

Siden 1516 var Aalborghus bortforlenet på regnskab. Lenets faste oppebørsel hidrørte fra krongodset, som var fortegnet i den vigtige jordebog. Indtægterne stammede fra kronens bønder i den halve snes herreder, lenet omfattede. Afgifterne, som vi møder i lensregnskaberne, var betegnet som sagefald, oldengæld, sundkorn, gæ-

ger, idet navnlig bødestørrelsen havde øvrighedens store interesse.

For at kunne indkræve og afsende de forholdsvis store pengesummer og varemængder til hovedstaden til brug for hof-fet, hæren og flåden var det nødvendigt med et vist folkehold på Aalborghus. Med den tilhørende ladegård drejede det sig om 40-50 personer, som var beskæftiget i garnison, skrivestue, køkken og forråds-kældre. En god del af lenets indtægter gik til underhold af disse ansatte.

Hans Tolder stod tilsyneladende på temmelig god fod med Christian II. Han var kongens mand med hud og hår og forfulgte nidkært kronens interesser i sit område. Derved kom han i skarp modsætning til navnlig stormændene i Nørrejylland. Den politiske og finansielle krise kulminerede i sommeren 1522, efter at en række tyngende skatter påny var blevet udskrevet. Nu var målet fuldt, og en betydelig opsætsighed mod Christian II ulmede over hele Jylland. Den 2. juli 1522 blev Hans Tolder dræbt i Aalborg under regeringsfjendtlige tumulter. Vi kender ikke de nærmere omstændigheder; men i samtiden blev Aalborg betragtet som selve arnestedet for det landsomfattende oprør mod kongen.

Med Christian II's fordrivelse og det nye styres komme var de borgerlige lensmænds dage talte. Frederik I indsatte den højadelige Ove Vincentsen Lunge som ny lensmand på Aalborghus. Hans regnskabsførelse for det mægtige len slutter i 1525, og vi kan se, at skatteudskrivningen faktisk fortsatte i samme tempo som under Christian II.

I 1530 brændte hele byen, og under Clementsfejden i 1534 blev Aalborg indtaget og plyndret af Johan Rantzau og Christian III's hær. Efter voldsomme repressalier

mod oprørerne påbegyndte man opførelsen af det nye renæssanceslot ved fjorden. Det gamle Aalborghus vedblev dog at eksistere som ruin op til vor tid.

Ovenstående rids af bogens indhold skulle gerne give indtryk af hovedtemaerne i fremstillingen: de detaljerede gennemgange af forholdene i Aalborghus len, kompetent sat ind i en ramme af højdramatisk Danmarkshistorie.

Fremstillingsformen fortjener også et par ord med på vejen. Mikael Venge har nemlig formået at gøre den ualmindelig spændende. Bogen er pædagogisk delt op i mange små kapitler, og den er befolket med en sand vrimmel af blodrige middelalder- og renæssancemennesker: dels de magtbegærlige lensmænd, dels imponerende prælater som Stygge Krumpen på Børglum, der lå i evig strid med Hans Tolder – foruden en række spændende bipersoner som for eksempel storkøbmanden Steffen Eventyr. Ud fra sit kendskab til periodens almindelige historie viser forfatteren elegant, hvilke forhold i Aalborg, der var specielle, og hvilke der var typiske for rigets len. Desuden frembyder fortolkningen af de forskellige regnskaber fine muligheder for at komme tæt på eksempelvis den uhyre vigtige sildeindustri, og vi får et kig om bag nonneklostrets tykke mure. Men selv-sagt er hovedvægten lagt på en grundig gennemgang af lenets indtægter, de forskellige skatter og afgifter, betalingsformer og så videre.

Det hele er præsenteret i et fængende mundret sprog. Mikael Venges henrykte brug af anakronistiske udtryk er dog overdrevet: Aalborghus kaldes et stormagasin, der tales om sognerødder, Sankt Anne Gilde sammenlignes med en Rotary-klub,

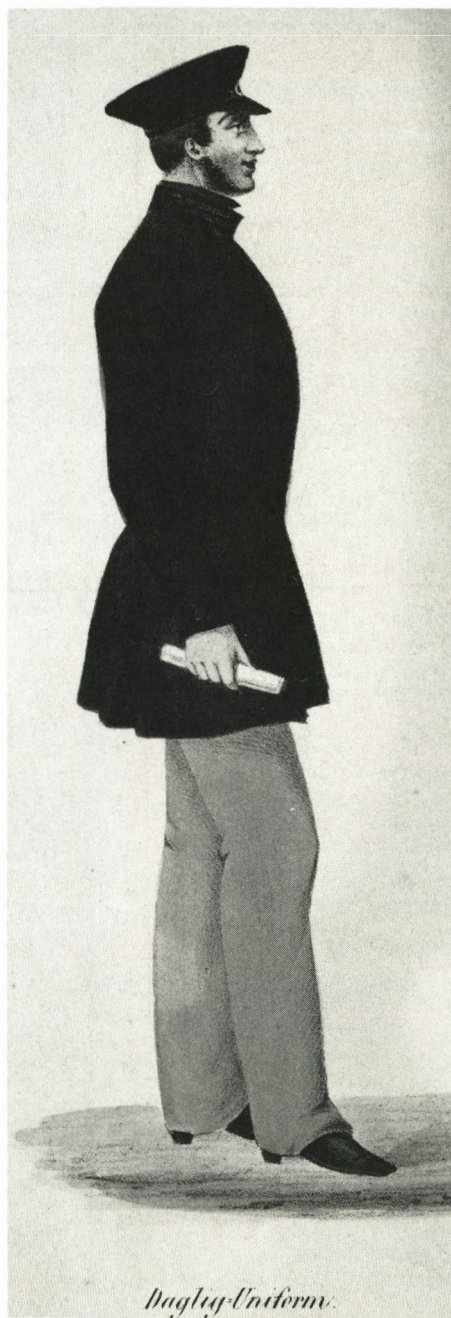
Hans Tolder siges at have klaret sig uden ministeriel støttepædagog og så videre. Brugen af disse udtryk burde have været begrænset til de virkelig gode tilfælde som for eksempel side 136: »Drab lader til at have været datidens trafikuheld. En serie kedelige, men uundgåelige hændelser, der ydermere førte en række økonomiske konsekvenser med sig. Her trådte slægten frem som forsikringsselskab, vel ikke mindst når erstatningen til de efterladte skulle udredes.« Men allerede et par linier længere fremme kan Venge ikke dy sig for at give den en tand for meget, nemlig i omtalen af to personer, som sammen begik et mord, der så »nærmest må beskrives som et harmonikasammenstød«!

Boghåndværket fortjener derimod uforbeholden ros. Den smukke indbundne bog er tilrettelagt af Jens Lorentzen, som med stort held har valgt en sats og opsætning, der minder om 1500-tallets. Illustrationerne er få, men velvalgte; de gør sig udmærket på det gode papir. Og så er der vist ingen korrekturfejl.

Alt i alt altså en både smuk og indholdsrig bog, der kan anbefales varmt til alle, som er interesseret i told- og skattehistorie eller i Christian II's tidsalder.

Mikael Venge: Det gamle Aalborghus. Told og skatter på Christian II's tid. Udgiven af Told- og Skattehistorisk Selskab, København, 1991. 198 sider, illustreret.

Generalforsamling og julegaver

Når der ikke er særlig underholdning eller – allerbedst – spisning bagefter, vil det almindeligvis ikke være muligt at tromme så forfærdelig mange sammen til en generalforsamling. Told- og Skattehistorisk Selskab er i denne henseende ikke nogen undtagelse fra reglen. Der er næppe meget at gøre ved det. De, der kommer, hygger sig. De, der ikke kommer, lever vel foruden, men altså i mere eller mindre lykkelighed uvidenhed om, hvordan det egentlig går med Selskabet og dets anliggender. Og *det* kan man trods alt råde bod på. Derfor de følgende linier.

Forrige sommer løb en hvervekampagne af stabelen. Det glædelige resultat er nok værd at hefte sig ved. Fra lige knap 2.000 medlemmer steg antallet kraftigt og umiddelbart før generalforsamlingen den 28. august i år lå det på 2.450. Det drejer sig om 2.351 enkeltmedlemmer, 24 virksomheder og foreninger samt 75 biblioteker og museer, der abonnerer på ZISE.

Når dette har kunnet lade sig gøre, hænger det for en stor del sammen med kontaktpersonerne i regionerne. De må have været stærkt om sig for at få så mange indrulleret. Og har været aktive også på anden vis. Hele skaren af kontaktpersoner har i år for anden gang været inviteret til seminar, denne gang med temaet »Historien i Told-Skat«. Sådanne seminarer har flere formål. Dels træffer kontaktpersonerne hinanden såvel som bestyrelsen. Dels har netop bestyrelsen i den nuværende situation god brug for tilbagemeldinger. For hvordan gribe det an, når både Told og Skat skal tilgodeses?

Seminalets forløb skal ikke refereres i detaljer. Noget af det mest markante var

nok et provokerende indlæg med et forslag om at glemme alt om fortiden. Der skulle efter fusionen af Told og Skat dannes ganske nye mønstre, og det er lettest at gøre sådan noget ud fra nul. Altså er fortiden – historien – bare en klods om benet, hed det!

Således provokeret, viste det sig dog, at forsamlingen ikke uden videre lod sig lokke med på den galej. Egentlig blev det vel ikke formuleret. Men det lå vist i luften, at det jo næppe er muligt at løbe fra sin fortid. Og det kan man da vælge at se positivt på. I alt fald kan man citere selskabets formand, Carsten Jarlov, som senere – på generalforsamlingen – har formuleret det således: »Jeg vil selv gå så vidt som at hævde, at told- og skattevæsenernes historie er en del af vores nye virksomheds identitet, som vi skal vedstå og være glade for.«

Noget andet er så den skævhed, som længe endnu vil gøre sig gældende både i ZISE's spalter og for bogprojekternes vedkommende. Man kan ikke fra dag til dag stampe skattehistoriske manuskripter op af jorden. Der har været arbejdet med toldhistoriske emner i en årrække, en del initiativer er ved at give resultater, og de vil uundgåeligt sætte deres præg på den nærmeste fremtid.

Ikke desto mindre var den sidste bogudgivelse i 1991 en markant begivenhed i den forstand, at det da for første gang drejede sig om en publikation, hvori både told og skat kom under behandling.

Det gælder Mikael Venges bog, »Det gamle Aalborgshus. Told og skatter på Christian II's tid«, der udkom under passende festivitas i Region Aalborg som et bidrag til det byjubilæum, man kunne fejre i

MIKAEL VENGE

Det gamle Aalborghus

Told og skatter på Christian II's tid

TOLD- OG SKATTEHISTORISK SELSKAB

1992. Told- og Skatthehistorisk Selskab var tidligt ude for ikke at drukne i mængden. Og det gjorde man da heller ikke.

Når Told og Skat så naturligt kan forenes i denne bog, skyldes det ganske enkelt, at der på Christian II's tid i begyndelsen af 1500-tallet simpelthen ikke var opbygget selvstændige forvaltninger til opkrævning af henholdsvis told og skat. Det hele foregik i sammenhæng med administrationen af kronens len, og det var grunden til, at en Hans Tolder fungerede som skatteopkræver i Aalborg og omegn. I forbifarten kan man nævne, at den tids metoder set med moderne øjne virker temmelig brutale. Så har man sans for det hårrejsen-

de, kan man trygt læse Mikael Venges bog, som i øvrigt anmeldes andetsteds i dette blad. Købes kan den stadig til en medlemspris af kr 168.-.

I øvrigt er det da en god og original gaveidé til alle i eller fra Aalborg. Og er der – eller har der været – et tilhørsforhold til Helsingør, kan gaven passende være den anden udgivelse fra 1991, Lars Bjørn Madsens bog om Helsingør Toldkammer. Den bygning, som endnu ligger ved havnen, er nu bragt i anvendelse som kulturhus, men bærer stadig navnet Toldkammeret. Og for en enkelt dag rykkede Told- og Skatthehistorisk Selskabs medlemmer igen ind her for at festligeholde udgivelsen. Diskret skal

stadig kan købes til en pris af kr. 250.-. pr bind. Her får også den udenforstående blandt andet en del af svaret på, hvorfor tolderne var som de var, blev som de blev, er som de er – foruden at man erhverver sig et godt supplement til den almindelige Danmarkshistorie. Man skal lige gøre sig klart, at det drejer sig om 0,205 hyldemeters forøgelse af bogsamlingen.

Endnu 0,025 meters tilvækst fås ved for kr. 148.-. at anskaffe sig bogen om Toldvæsenet i Dansk Vestindien 1672-1917, og vil man vide, hvordan livet formede sig ved et enkelt toldkammer gennem flere hundrede år, kan man kaste sig over Odense toldkammers historie 1632-1988, kr. 198.

Er det personer, der først og fremmest har interessen, kan det anbefales at ty til de to erindringsbøger af henholdsvis Henry G. Petersen (54 år i toldvæsenets tjeneste)

og Knud Bro (En tolders liv). Prisen er i begge tilfælde kr. 168.-. og man får her to meget forskellige versioner af en tolders levned før, under og efter anden verdenskrig. Men de er begge underholdende – hver på sin måde.

For så endelig at vende tilbage til billederne – her vel nærmest på mandelgavepladet – er der grund til at gøre opmærksom på, at den lille »Toldboder – set på grafiske blade« skam stadig kan fås formedelst 48 kr., mens et sæt på 16 postkort med fotos af toldbygninger fra 1905-20 kun koster 30 kr.

For også at kunne tilgodese skattehistorien gik Selskabet i sin tid i byen og har derfor i kommission »Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II« af P.V. Jacobsen, en nyhed fra 1833, som af Kildeskriftsel-

skabet er besørget i nyoptryk til 60 kr. Tilsvarende gælder det »Skatter og Skatteforvaltning i ældre Tider« af Helge Nielsen og Victor Thalbitzer, som oprindeligt kom i 1948. Prisen er her 45 kr.

Og endelig skal der erindres om, at vi også kan tilbyde »Fra sine til Moms. Træk af det bornholmske toldvæsens historie« til 48 kr., genoptryk af C.F. Holms »Bidrag til Sundtoldens Historie, navnlig dens indre Udvikling, eller Sex og tredive Aar under Øresunds Toldkammer« til 45 kr, mens det hedengangne Direktoratet for Toldvæsenet i 1981 stod for udgivelsen af så central en publikation som »Dansk Toldhistorisk Bibliografi -1982«, som står til 48 kr.

Som man kan se, er der noget for alle pengepunge, og ingen, som abonnerer på ZISE vil kunne være i tvivl om, hvordan man får fat i alle disse bøger. Samlere bør i tide sørge for, at rækken er komplet. Dette gælder i øvrigt også for ZISE, som eksisterer i restoplag helt tilbage fra begyndelsen i 1978 til 48 kr. pr årgang.

Endelig om fremtiden. Alle, der overværede generalforsamlingen, vil vide, at man blev forsikret om, at noget er i gære, også med hensyn til skattesiden i historien. Men det er også karakteristisk, at Selskabet følger en af sine gode gamle regler om ikke at sælge bjørneskindet, før brumbassen er skudt. Kuglerne skal lige støbes først.

Lokalhistorie i sang

Har du igennem nogle år ellerbare en enkelt gang lavet en sang til en eller anden lejlighed i Toldvæsenet eller Skattevæsenet eller efter fusioneringen? Der ligger ofte en lille lokal historie i vore lejlighedssange og på Told-Skat Museet ligger sange tilbage fra 1894.

Alle, der ligger inde med gamle lejlighedssange fra det gamle Toldvæsen eller Skattevæsen bedes indsende dem eller kopier til museet. Helst, men ikke nødvendigvis med en beskrivelse af eller forklaring på evt. anvendte »øgenavne«, så eftertiden ved, hvem det var, eller, hvad der omtales.

Det er tanken, at alle de sange, der indkommer, sammen med de, der allerede ligger her, skal skrives ind på disketter, der så kan lånes i kopi. Det kan være til evt. inspiration for de kommende forfattere og arrangører af revyer mv.

Sange – videoer – billeder eller andet materiale fra revyer o.lign. modtages også med glæde.

Til dem, der kan huske, de har indsendt materiale fra Toldvæsenets 350 år jubilæum, kan jeg fortælle, at det indgår som en del af dette projekt.

På vegne af Museet og Told- og Skattehistorisk Selskab

Annie Birkvang

Opfordring til samlere

I forbindelse med min artikel i ZISE 1991 nr. 2 om frankeringsstempler i toldvæsenet har jeg fået en del henvendelser til udbygning af min viden. På et senere tidspunkt kom jeg i kontakt med Jan Bendix, Forlaget »Skilling«, der anmodede om tilladelse til at bringe artiklen i sit eget månedsblad.

Artiklen kom i seneste nummer af »Skilling«, og den har foreløbig givet yderligere en henvendelse fra Californien. Det drejer sig om en person, der selv er samler og indehaver af et forlag i USA, hvor han bl.a. har udgivet et katalog over danske stempelmærker, banderoler til spiritus, vin og tobaksvarer samt stempler på spillekort, grammofonplader, almanakker og kalendere m.v. Han er meget interesseret i at komme i kontakt med danske samlere af ovenstående emner med henblik på at få udbygget sin egen viden på området og måske udveksle »byttere«.

Jeg har ikke selv nogen erfaring indenfor de beskrevne områder, men det kan jo være, at der blandt ZISE's læsere er nogen, som vil kontakte vores amerikanske ven. Hans navn og adresse er:

Paul A. Nelson, 620 Wellesley Drive,
Claremont, CA 91711 USA.

Ole Pilegaard Hansen

Inde i bladet:

Mikael Venge: Et kondolencebrev	43
Alice Hjortholm Helmark: Fra Pakhusforvaltning til Handelsbank – midlertidigt	50
Børge Hansen: Strøtanker vedrørende den ekstraordinære formueopgørelse i 1945	51
E. Pringler: Erindringer fra Toldvæsenets Fagkursus i 1944.....	53
Esben Graugaard og Bent T. Holm: Om Holstebro-bomhusets alder	57
Jørgen Minddal: En episode ved Bomhuset	62
Erik Gøbel: Mikael Venge om Aalborgarhus	67
Generalforsamling og julegaver	73
Annie Birkvang: Lokalhistorie i sang	79
Ole Pilegaard Hansen: Opfordring til samlere	79

